

Toen ik Lohmans opmerking probeerde toe te passen op de relatie Pierson-Kuyper, bemerkte ik dat vooral in het begin van hun contact de ons zo vertrouwde begrippen 'het Réveil' en 'het (neo-)Calvinisme' geen enkele rol speelden. Spoedig bleek dat Lohman termen gebruikte die pas later in de strijd tussen Kuyper en zijn tegenstanders als schibbolets dienden. Eenmaal zover gekomen leek het mij zinvol de wordingsgeschiedenis van beide begrippen na te gaan. In het nu volgende wordt getoond hoe 'het Réveil' en 'het Calvinisme' in de loop van enkele decennia elk hun eigen klank en kleur gekregen hebben en dat voor een groot deel in onderlinge competitie.

Het overzicht begint in 1856, waar ik de eerste beschrijving van het Réveil trof, en eindigt in 1896, toen het Calvinisme onderwerp van gesprek was op de synode van Middelburg van de Gereformeerde Kerken in Nederland. Veel onderdelen van deze studie waren al eerder bekend; nieuw is dat ze nu in onderling verband gebracht zijn, iets dat tot dusverre nog te weinig gebeurd was. In hun onderlinge samenhang uitgewerkt vormen de ontwikkelingslijnen van 'het Réveil' en 'het Calvinisme' een coördinatensysteem, waarbinnen allerlei ontwikkelingen uit de eerste helft van 'de tijd van Kuyper' (O.J. de Jong) beter geplaatst kunnen worden.⁴

Het (weinig) bekende Réveil

'De Réveil is geweest wat de naam aanduidt, een Réveil van christelijke overtuigingen en christelijk geloofsleven ... in een kerk verwoest door het ongeloof en de revolutie.' Toen D. Chantepie de la Saussaye dit eind 1856 aan G. Groen van Prinsterer schreef, was hij waarschijnlijk de eerste die een beschrijving van het Nederlandse Réveil bood. Meer dan een korte schets was het overigens niet. Hij kon die geven omdat de beweging voor hem reeds een afgesloten tijdperk was. Voor De la Saussaye was het Réveil een 'vreemde opwekking', waarin de vaderlandse kerk niet echt – 'zij is nog in haar diepsten grond rationalistisch' – gedeeld had: 'er zijn opgewekte kringen in sommige onzer steden, die aansluiting vinden aan het overgeërfd streng-orthodox geloof van sommige, ja vele streken van het platteland. De middenstand, de kern der maatschappij, is in den regel zeer vijandig'. De uitslag voor de anti-revolutionairen bij de kamerverkiezingen leverde volgens hem het bewijs. Hij legde Groen daarom de vraag voor of er niet vóór alles naar gestreefd diende te worden

4. Wat nu volgt is een verdere uitwerking van het eerste deel van mijn referaat op de Réveil-studiedag 1992: 'H. Pierson tegenover A. Kuyper (1877-1895): Réveil tegenover Calvinisme?'. Een uitwerking van het tweede deel (de relatie Kuyper-Pierson) hoop ik later te kunnen leveren.